

**Удосконалення мовних здібностей студентів
у процесі реалізації комунікації індивідуальним стилем
педагогічної діяльності під час вивчення іноземних мов
на засадах навчальної літератури**

І. С. Делик, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри суспільних наук Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту;

О. В. Катеруша, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української та іноземних мов Криворізького економічного інституту ДВНЗ

«Криворізький національний університет»

e-mail: obdarovanist@rambler.ru

Постановка проблеми. Вивчення конкретних форм взаємодії індивідуально-типологічних особливостей і особливостей розвивальної діяльності особистості зумовило виокремлення двох груп чинників – зовнішніх (пов'язаних із засвоєнням професій, вихованням і навчанням) і внутрішніх (орієнтованих на розкриття індивідуальних можливостей особистості, яка формується, через вироблення індивідуально своєрідних стратегій діяльності). Розрізнення цих факторів становить основу пояснення природи індивідуальних розбіжностей як взаємодії біологічного та соціального в людині. Однак, спроби установити, як взаємодія цих чинників позначається на плині життєдіяльності людини, зумовлюють виникнення діаметрально протилежних позицій при розробленні конкретних методів виховання і навчання. Зокрема, один одному протиставляються «традиційні», «комунікативні», «сугестопедичні», «інтенсивні» та інші методи навчання іноземних мов без урахування їх відповідності можливостям тих, кого навчають.

Протиставлення зазначених методів спричиняє ситуацію, коли визнання індивідуальних розбіжностей між людьми існує наче паралельно з

аналізом і розробленням індивідуально-типологічних способів оволодіння ними різних дій. Утім, для подолання цього «паралелізму» створено певні передумови. Так, виявлено умови, що сприяють формуванню індивідуального стилю діяльності, обґрунтовано необхідність його планомірного вироблення у студентів [6; 8]; практикується адаптація навчально-виховного процесу до темпераменту людини, що забезпечується шляхом варіювання обсягу навантажень, темпу просування тощо [11].

Вивчення сутності дихотомії «мова – мовлення» [1; 2; 3; 6] дає змогу стверджувати, що оволодіння мовою спричиняє виникнення індивідуально своєрідних конфігурацій комунікативних і когнітивних складових, зумовлених динамічними поєднаннями природних задатків і психічних якостей, що здобуваються. Обґрунтування цього твердження спрямовує комплексні дослідження на вивчення не просто типів мовних здібностей щодо їхніх природних передумов, психологічної специфіки, особистісних факторів, але і їхнього розвитку залежно від обраних методів навчання. Відповідно, практична реалізація такої організації виявилася неможливою без розуміння нерозривності зв'язку у тріаді «викладач – метод – студент».

Аналіз досліджень з питання. Поряд з багатьма проблемами, що впливають на якість вітчизняної освіти, особливо в умовах її адаптації до Болонського процесу, неабиякої ваги набуває позиція викладача. На думку більшості авторів, висококваліфікований викладач повинен уміти: 1) визначати рівень навичок студентів й окреслювати відповідні навчальні завдання; 2) урізноманітнювати стиль і методи навчання; 3) правильно оцінювати успіхи й недоліки тих, хто навчається; 4) методично грамотно планувати заняття і давати чіткі завдання.

Це означає, що викладач повинен мати чітке уявлення про вікову фізіологію і розвиток тих, хто навчається, вміти підходити до кожного індивідуально, а також знати сучасні методики навчання. На думку науковців, проектувальна педагогіка має зважати на те, що психологія досягла того рівня, коли знання про розвиток і навчання можуть скласти

основу педагогіки. Той спосіб, за допомогою якого студенти переробляють інформацію, і методи, які вони використовують при навчанні, залежать від специфічності видів знання, особистісних особливостей індивідуума, що висуває відповідні вимоги до структурування й подання навчального матеріалу в навчальній літературі.

Висвітлення питання сутності професійної праці викладача послідовно здійснено в рамках таких напрямів, як: психологічна організація педагогічної діяльності (Кузьміна Н. В., Швалб Ю. Б., Яценко Т. С.), педагогічні здібності (Амінов М. А., Гоноболін Ф. М., Крутецький В. О., Кузьміна Н. В., Левітов М. Д.); педагогічна майстерність (Гоноболін Ф. М., Єлканов С. Б., Леонт'єв О. О., Мудрик О. В.); особистісно орієнтований і особистісно-діяльнісний підходи (Зимня І. А., Максименко С. Д., Якиманська І. С.); індивідуальні розбіжності у системі «викладач – навчання» для традиційного і нетрадиційного освітніх просторів (Амінов М. А., Голубева Е. О., Кабардов М. К., Кагермазова Л. Д. і ін.).

Більшість розвідок, розкриваючи професійні вміння вчителя, доповнює професійно важливими якостями [4; 5; 7]. У зв'язку з цим виникає необхідність аналізу співвідношення ідеального-реального при розв'язанні організаційно-педагогічних завдань (в умовах традиційного чи інноваційного навчання, проблемної чи авторської методики навчання тощо): а) якими повинні бути викладачі; б) якими вони бувають реально у конкретній системі навчання.

У цих напрямках провідним залишається дослідження такого психологічного і психофізіологічного феномена, як індивідуальний стиль діяльності викладача. Вплив природних передумов на формування індивідуального стилю діяльності різних вікових і професійних груп вивчалися у роботах В. С. Мерліна, Є. А. Клімова і їхніх послідовників. В останні десятиліття предметом аналізу став індивідуальний стиль педагогічного спілкування.

Постановка завдання. Ґрунтовний аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу виокремити два підходи у вивченні педагогічного спілкування: а) вивчення взаємозв'язків природних передумов і стилів педагогічного спілкування (Амінов М. А., Клімов Є. А., Мерлін В. С., Хрустальова Т. М., Щебетенко О. І. та ін.); б) дослідження стилю педагогічного спілкування як результат соціально-педагогічного впливу (Зимня І. А., Кан-Калік В. А., Коломинський Я. Л., Леонтьєв О. О., Маркова А. К.).

Узагальнення розвідок з теми дослідження дає змогу виокремити низку важливих показників методично виправданого індивідуального педагогічного стилю викладача у процесі вивчення студентами іноземних мов:

- викладач повинен чітко усвідомлювати свої можливості, свій індивідуальний стиль, здібності до педагогічного спілкування;
- у викладача повинна бути певна воля у виборі методу навчання (відповідно до його індивідуальності, можливостей і з урахуванням умов навчання);
- у викладача повинні бути уявлення про індивідуально-типологічні особливості оволодіння знаннями, навичками і вміннями, про стійкість мінливість індивідуальних розбіжностей студентів.

Вичерпне дослідження С. Б. Ковалю серед викладачів і психологів-практиків висвітлює суттєві розбіжності у способах і прийомах роботи, у кращих формах дослідницької і практичної діяльності [6]. Своєрідність їхньої майстерності, що детермінує стиль викладання і спілкування з тими, кого навчають, зумовлена різним поєднанням типологічних властивостей нервової системи з характером спрямованості – *пізнавальної чи комунікативної*.

У роботах вітчизняних і зарубіжних авторів описано й інші альтернативні типи педагогічної діяльності [9; 10]. Так, за даними Ч. С. Фрайса, викладач академічного стилю (тип Y) здебільшого орієнтований на

розумовий розвиток своїх вихованців, суворо дотримується змісту досліджуваного предмета, працює за послідовно розробленою програмою, змістом навчальної літератури, висуває чіткі вимоги до тих, кого навчає, ретельно перевіряє засвоєний навчальний матеріал; підхід до тих, кого навчає, виключно професійний. Викладач емоційно підтримувального стилю (тип Х) прагне, насамперед, розвивати особистість свого вихованця, спираючись на емоційні й соціальні чинники. Дотримуючись гнучкої програми, він не замикається на змісті досліджуваного предмета. Йому властиві невимушеність, індивідуальний підхід, щирий, дружній тон спілкування.

Отже, існують природні передумови (задатки), що схиляють до більш вираженого емоційного компонента (стабільності, контролю емоційного ресурсу), що, у свою чергу, визначає легкість і міцність формування двох базових педагогічних умінь – створення в аудиторії доброзичливої атмосфери та розуміння проблем своїх вихованців, що забезпечують ефективність педагогічного процесу. Як відомо, ці вміння – комунікативні та гностичні – входять до переліку найважливіших педагогічних умінь, педагогічної обдарованості. Залежно від їх співвідношення вони визначають два стилі педагогічної діяльності, що можуть бути по-різному ефективними на різних ступенях навчання й у різних освітніх системах, тобто, визначати розбіжності у техніці педагогічної майстерності.

Основна частина. Нами досліджувалася роль типології комунікативних стилів у процесі становлення педагогічної майстерності викладачів. Заняття проводилися за спеціально розробленою схемою та були спрямовані на виявлення й нівелювання психологічних бар'єрів, а також на формування комунікативних умінь. Дослідницькі і психодіагностичні методики включали кілька блоків: 1) методики дослідження комунікативних стратегій (стилів) у майбутніх викладачів (анкети для вивчення критеріальних характеристик стилеутворення, виявлення психологічних бар'єрів; самооцінка; спостереження за схемою А. О. Леонтьєва й експертні

оцінки сформованості комунікативних умінь); 2) методики для визначення поведінкових проявів типологічних властивостей і темпераменту у викладачів (опитувальники О. Є. Лічко, Л. А. Рабінович); 3) методи психодіагностики індивідуальних розбіжностей у пізнавальних процесах (розв'язання пізнавальних задач); 4) методики визначення особистісних детермінантів комунікативного стилю у процесі педагогічного спілкування (опитувальники В. В. Століна і С. Р. Пантелєєва, Т. Лірі, Дж. Роттера).

Установлено, що вироблення індивідуального стилю педагогічного спілкування – органічне поєднання природного й соціального – свідчить про початковий етап формування індивідуального комунікативного стилю і педагогічної майстерності. Дослідження виявило природозумовлені змінні в індивідуальному комунікативному стилі педагогічного спілкування, а також проміжні когнітивні змінні, що дали змогу описати два типи індивідуального стилю педагогічного спілкування.

Здобуто статистично достовірні розбіжності між двома індивідуальними стилями педагогічного спілкування під час роботи з підручником – інтерактивним (комунікативним) і гностичним (когнітивним).

Зокрема, проведене дослідження виявило, що до структури педагогічних здібностей входять некомпенсувальні (задатки) і компенсувальні неконсервативні компоненти (ті, які можна розвивати у тренінгу). Останні підлягають розвитку, їх набувають за адекватних способів і прийомів тренінгової роботи. Отже, педагогічні здібності пов'язані зі стилем безпосередньо. Ця класифікація комунікативних стилів свідчить про відсутність безпосередньої залежності стилю спілкування від стилів педагогічної діяльності. Відбувається це, очевидно, тому, що дослідники розглядають педагогічне спілкування як вплив на особистісні якості тих, хто навчається, а педагогічну діяльність – як вплив на їхні гностичні, пізнавальні можливості. Натомість стиль ведення заняття визначається тими вимогами, які викладач ставить перед слухачами, а ті, відповідно, приймають чи не

приймають ці вимоги, що й визначає специфіку контактів викладача і слухачів.

Висновки. Здійснене дослідження розширює уявлення про сутність механізмів стилеутворення. Розглянуто процес стилеутворення як вияв механізму взаємодії особистісних і природних передумов через систему проміжних когнітивних змінних. Дослідження виявило: а) природно-зумовлені змінні у стилях педагогічного спілкування; б) проміжні когнітивні змінні; в) комунікативні й особистісні змінні. Викладене дає змогу виокремити два типи індивідуального комунікативного стилю, функціональному під час вивчення іноземних мов на засадах навчальної літератури.

Література

1. Аминов, Н. А. Дифференциальная психодиагностика педагогических стилей [Текст] / Н. А. Аминов. – М., 1997. – 167 с.
2. Ананьев, Б. Г. Человек как предмет познания [Текст] / Б. Г. Ананьев. – СПб : Питер, 2001. – 282 с.
3. Демьяненко, М. Я. Основы общей методики обучения иностранным языкам [Текст] / М. Я. Демьяненко, К. А. Лазаренко, С. В. Кислая. – К. : Вища школа, 1976. – 284 с.
4. Зимняя, И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе [Текст] / И. А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1991. – 222 с.
5. Кикилик, І. В. Мовні здібності у контексті диференціальної психології та психофізіології [Текст] / І. В. Кикилик, О. Ф. Волобуєва // Збірник наукових праць №34. – Ч. II. – Хмельницький : Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України, 2006. – С. 105–107.
6. Климов, Е. А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы [Текст] / Е. А. Климов. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1969. – 278 с.

7. Малешина, М. С. Индивидуально-типологические предпосылки овладения иностранным языком : автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 19.00.07 [Текст] / М. С. Малешина. – М., 1992. – 18 с.

8. Мерлин, В. С. Проблема интегральной характеристики индивидуальности в дифференциальной психофизиологии [Текст] / В. С. Мерлин, И. М. Палей // Проблемы дифференциальной психофизиологии и ее генетические аспекты. – Пермь, 1975. – 178 с.

9. Тихонова, Т. Б. Психолого-педагогічні резерви підвищення ефективності групової учбово-пізнавальної діяльності з вивчення іноземної мови на неспеціальних факультетах вузів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 [Текст] / Т. Б. Тихонова / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1994. – 179 с.

10. Fries, Ch. C. Teaching and English as a foreign language [Text] / [by Charles C. Fries. Ann Arbor], Univ. of Michigan, 1947. – УН. – 153 p.

11. Plomin, R. Environment and Genes: Determinants of Behavior [Text] / R. Plomin // American Psychologist. – 1989. – P.105–111.

UA У статті ґрунтовно розкрито два типи індивідуального комунікативного стилю, функціональному під час вивчення іноземних мов на засадах навчальної літератури. Доведено корелятивний взаємозв'язок між реалізацією індивідуальних комунікативних стилів і підвищенням рівня сформованості мовних здібностей студентів під час вивчення іноземних мов.

Ключові слова: індивідуальний комунікативний стиль, мовні здібності, процес вивчення іноземних мов, майбутні фахівці.

RU В статье основательно раскрыты типы индивидуального коммуникативного стиля, функционального во время изучения иностранных языков на основе учебной литературы. Доказана коррелятивная взаимосвязь между реализацией индивидуальных коммуникативных стилей и

повышением уровня сформированности языковых способностей студентов во время изучения иностранных языков.

Ключевые слова: индивидуальный коммуникативный стиль, языковые способности, процесс изучения иностранных языков, будущие специалисты.